

Amor i navegació. Transsumptes de la poesia en els *Amores* d'Ovidi

Jaume Almirall Sardà

Institut de Batxillerat Arnau Cadell.
08190 Sant Cugat del Vallès (Barcelona)

Data de recepció: 15/11/1994

Abstract

Some pieces from the Ovid's *Amores* contain programmatic allusions concerning the author's poetical principles. The poetry itself is presented under two different images: as the loved woman —an image from neoteric inheritance— and as the navigator exposed to risks at sea. The use of this last allegory —suggests the paper— is indebted to Aratus from Soli, whose famous poem *Phaenomena* was very well known by Ovid.

És probable que, en escurçar la seva primera obra, els *Amors*, Ovidi hagués volgut fer-ne, ahora, quelcom més que un aplec d'elegies de tema amorós; que hagués volgut dotar-la, al capdavant de totes les seves obres, d'alguna significació especial. L'estudiada disposició de cadascun dels tres llibres en l'edició definitiva, que s'obren i es tanquen amb sengles poemes de contingut programàtic, sembla respondre a alguna intenció¹. Al llarg d'aquestes sis peces, el poeta ens fa assistir, no sense enjogassades expressions, a la seva consagració al gènere de l'elegia eròtica. Contra la seva primera tendència vers l'èpica, contra la temptació de la tragèdia, se li imposa —ens diu— la inspiració de temàtica amorosa.

1. Poemes I 1 i 15; II 1 i 18 (que no és l'últim, sinó el penúltim del llibre); III 1 i 15. L'estructura d'aquesta obra d'Ovidi i la reconstrucció de la seva primera edició han estat objecte de nombrosos estudis, entre els quals destacarem: LÖRSCHER, G., *Der Aufbau der drei Bücher von Ovids Amores*, Amsterdam 1975; HOFSTAEDTER, J.R., *The structure of Ovid's Amores. Book I, Diss.* Ohio State, Columbus 1972; LAWRENCE, C.P., *The structure of Ovid's Amores. Book II, Diss.* Ohio State, Columbus 1973; OLIVER, R.P., «The first edition of the *Amores*», *TAPA* LXXVI 1945, p. 191-215; CAMERON, A., «The first edition of Ovid's *Amores*», *CQ*, n. s., XVIII 1968, p. 320-333; GIOMINI, R., «Ricerche sulle due edizioni degli *Amores*», en *Atti del convegno internazionale Ovidiano I*, Roma, 1959, p. 125-142; BROŽEK, M., «De Ovidii Amoribus retractatis», *AAntHung* XXX 1982-1984 [1987], p. 303-308; DELLA CORTE, F., «Gli *Amores* di Ovidio ripudiati», en *Festschrift F. Munari. Kontinuität und Wandel. Lateinische Poesie von Naevius bis Baudelaire. Franco Munari zum 65. Geburtstag* (edd. V. J. Stache, W. Maaz & F. Wagner), Hildesheim 1986, p. 70-78; D'ELIA, S., «Il problema cronologico degli *Amores*», en *Ovidiana: Recherches sur Ovide* (ed. N. I. Herescu), Paris 1958, p. 210-223; MCCAFFREY, D.V., *The thematic arrangement of Ovid's Amores, Diss.* Michigan 1974; pot veure's també, com a treball de síntesi, MCKEOWN, J.C., *Ovid: Amores I*, Liverpool 1987, p. 74-102.

Però amb el comiat final del llibre, amb la declaració que aquest gènere se li ha quedat petit,

pulsanda est magnis area maior equis.
inbelles elegi, genialis Musa, ualete².

es té, més aviat, la impressió que tot plegat era ben convencional; com si, en realitat, no haguéssim de prendre'ns seriosament aquell desig de consagrar-se el poeta a la poesia amorosa.

Tal vegada una de les claus interpretatives d'aquesta obra estigui en la identificació de l'estimada amb la poesia³. Amor i poesia, efectivament, arriben a confondre's, puix que l'estimada és alhora l'objecte de l'amor i el motiu d'inspiració poètica; puix que la sublimació de l'amor del poeta serà la fama que la seva poesia guanyarà per a l'estimada i, al mateix temps, aquesta fama serà l'immortal testimoni d'aquell amor:

non mihi mille placent, non sum desultor amoris:
tu mihi, si qua fides, cura perennis eris;
tecum, quos dederint annos mihi fila sororum,
uiuere contingat teque dolente mori;
te mihi materiem felicem in carmina praebe:
prouenient causa carmina digna sua⁴.

És propi de la inconfusible ironia ovidiana, d'altra banda, il·lustrar la seva declaració solemne de fidelitat a l'estimada amb exemples mítics —tres diferents amors de Júpiter— que, ben mirat, no són precisament models de lleialtat amorosa⁵. La mateixa identificació entre poesia i estimada sembla percebre's en la caracterització de l'Elegia personificada:

uenit odoratos Elegia nexa capillos,
et, puto, pes illi longior alter erat.
forma decens, uestis tenuissima, uultus amantis,
et pedibus uitium causa decoris erat⁶.

2. *Am.* III 15, 18 s. Vegeu BUCHAN, M., «Ovidius imperator», *Arethusa* XXVIII, 1995, p. 53-85.
3. A propòsit de la identificació, per part del poeta, entre vida i poesia, i del significat al·legòric de l'estimada, vegeu TARTARI, M., «Catullo e Propertio: poetica implicita e poetica esplicita», *Euphrosyne* VII 1985-6, p. 49-62, i PAPANGHELIS, T.D., «Catullus and Callimachus on Large Woman (A reconsideration of c. 86)», *Mnemosyne* XLIV 3-4, 1991, p. 372-386. Per a la utilització del procediment per part d'Ovidi, pot veure's BAEZA, E.F., «Ovidio, *Amores* III 7», *Faventia* XI 1, 1989, p. 25-58, i GALLAND-HALLYN, P., «Corinne et Sappho: elocutio et inventio dans les Amours et les Héroïdes d'Ovide», *BAGB* 1991, p. 336-358.
4. *Am.* I 3, 15-20.
5. Aquesta faceta ovidiana fou posada de manifest a bastament per FRÉCAUT, J.-M., *L'esprit et l'humour chez Ovide*, Grenoble 1972.
6. *Am.* III 1, 7-10. Per a una suggestiva lectura d'aquesta elegia, vegeu WYKE, M., «Reading female flesh: *Amores* 3.1», en *History as text: the writing of ancient history* (ed. A. Cameron), Chapel Hill 1990, p. 111-143.

No es tracta només de la prodigiosa capacitat d'Ovidi per fer poesia de tot allò que toca, sinó que el poeta al·ludeix als principis poètics de la seva obra mitjançant la figura de l'estimada, a la manera de la «poètica implícita»⁷ de Catul.

Ara bé, al llarg d'aquests sis poemes programàtics, és difícil evitar la impressió que l'autor ha sotmès un material anterior als propòsits d'un moment en què ja ha assolit una gran maduresa poètica, i que el poeta sembla tenir ja una perspectiva de gran part del que serà la seva producció. Ovidi es consagra com a poeta amb breus composicions amoroses d'inspiració hel·lenística; però els seus interessos poètics són molt variats, no es vol vincular només a aquest gènere. Per això, els diferents moments d'aquesta consagració i d'aquesta dedicació primera ens són mostrats entre expressions enjogassades i iròniques; per això, tot i que es declara poeta eròtic, no deixa d'al·ludir a altres obres i projectes: només així és possible obtenir una imatge coherent d'aquest poeta que, al capdavaill, cultivarà tants gèneres diferents. Cal entendre, doncs, que en els *Amors* Ovidi proclama la seva consagració a la poesia, per damunt dels gèneres, malgrat que aparentment es declara només poeta eròtic.

Amb aquesta perspectiva, estem en condicions de comentar un dels poemes més significatius des del punt de vista programàtic: *Amors* I 15.

quid mihi, Liuor edax, ignauos obicis annos
ingeniique uocas carmen inertis opus,
non me more patrum, dum strenua sustinet aetas,
praemia militiae puluerulenta sequi
nec me uerbosas leges ediscere nec me
ingrato uocem prostituisse foro?
mortale est, quod quaeris, opus; mihi fama perennis
quaeritur, in toto semper ut orbe canar.
uiuēt Maeonides, Tenedos dum stabit et Ide,
dum rapidas Simois in mare uoluit aquas;
uiuēt et Ascræus, dum mustis uua tumebit,
dum cadet incurua falce resecta Ceres;
Battiades semper toto cantabitur orbe:
quamuis ingenio non ualet, arte ualet;
nulla Sophocleo ueniet iactura cothurno;
cum solē et luna semper Aratus erit;
dum fallax seruus, durus pater, improba lena
uiuēt et meretrix blanda, Menandros erit;
Ennius arte carens animosique Accius oris
casurum nullo tempore nomen habent;
Varronem primamque ratem quae nesciet aetas
aureaque Aesonio terga petita duci?
carmina sublimis tunc sunt peritura Lucreti,
exitio terras cum dabit una dies;
Tityrus et fruges Aeneiaque arma legentur,
Roma triumphatū dum caput orbis erit;

7. Manllevem l'expressió de Papanghelis, loc. cit.

donec erunt ignes arcusque Cupidinis arma,
 discentur numeri, culte Tibulle, tui;
 Gallus et Hesperis et Gallus notus Eois,
 et sua cum Gallo nota Lycoris erit.
 ergo cum silices, cum dens patientis aratri
 depereant aeuo, carmina morte carent:
 cedant carminibus reges regumque triumphi,
 cedat et auriferi ripa benigna Tagi.
 uilia miretur uulgus; mihi flauus Apollo
 pocula Castalia plena ministret aqua,
 sustineamque coma metuentem frigora myrtam
 atque a sollicito multus amante legar.
 pascitur in uiuis Liuor; post fata quiescit,
 cum saus ex merito quemque tuetur honos:
 ergo etiam cum me supremus adederit ignis,
 uiuam, parsque mei multa superstes erit.

És evident que hem de posar aquest poema en relació amb el primer del mateix llibre (*arma graui numero uiolentaque bella parabam / edere* [...]). Entre l'un i l'altre, es desplega una sèrie de peces que proclamen, sobretot, el domini que l'autor té del seu art: no ja la seva habilitat en l'ús dels tòpics del gènere, sinó la seva mestria en la pura poesia. En el seu reiterat desig d'assolir la immortalitat per obra de la poesia, l'essencial no és la vinculació de l'autor al gènere amorós, sinó la proclamació de la seva grandesa com a poeta. D'aquí la importància significativa de l'enumeració de poetes dels versos 9 a 30 d'aquesta elegia.

El passatge ha estat estudiat per H.-O. Kroener⁸, que l'ha posat en relació amb el conjunt de manifestacions sobre poetes que hi ha escampades al llarg de les obres d'Ovidi i que constitueixen, segons l'expressió d'aquest comentarista, un quadre ric i detallat de la història literària del seu temps. Es tracta, d'acord amb l'anàlisi de Kroener, de dues llistes de poetes. La llista de poetes grecs presenta un autor per cada gènere, segons el cànon alexandrí, si bé falten els representants de la lírica i de la comèdia antiga; però també inclou poetes hel·lenístics, Cal·límac i Arat, de manera que, amb aquest segon, la didàctica hi és present per dos poetes. La llista de poetes romans està confeccionada, segons el mateix comentarista, seguint un estricte ordre cronològic, i, en ella, tres dels gèneres presents en la llista dels grecs està representat per dos poetes cadascun: Enni i Virgili per a l'èpica històrica, Lucreci i també Virgili per a la didàctica, Tibul i Gal·lus (amb Ovidi) per a l'elegia.

De les observacions fetes per Kroener, ens crida especialment l'atenció la que es refereix a l'actitud general d'Ovidi envers tots els poetes:

Su convicción sobre el alto rango de la profesión de poeta llega al grado de juzgar a todos los que nombra como insignes y dignos de la inmortalidad; el gremio de los poetas es, pues, uno de los más preciados tesoros que la humanidad posee. Ovidio no ha hostilizado ni con-

8. KROENER, H.-O., «Ovidio y los poetas», *EClás* LXII 1971, p. 99-110.

denado literariamente a ningún poeta y ha sabido reconocer los méritos poéticos también de los grandes autores que no respondían a sus gustos literarios [...]»⁹.

Perquè aquesta universal benevolència crítica envers els poetes té el seu equivalent exacte també a propòsit de l'amor:

non est certa meos quae forma inuitet amores:
centum sunt causae cur ego semper amem¹⁰.

La coincidència d'actitud respecte a la poesia i respecte a l'amor, així, reforça la impressió que manifestàvem més amunt: al llarg d'aquesta obra es confonen reiteradament amor i poesia, en un joc hàbil i ple de suggeriments. Ovidi, doncs, mitjançant les convencions d'aquest gènere, expressa la seva actitud vital i, de manera indestruable, també la seva consciència i el seu orgull de poeta.

D'altra banda, no és menys evident que les manifestacions d'apreci general envers els poetes, que Ovidi formula tantes vegades, li serveixen, de fet, per proclamar el seu propi mèrit com a poeta; si posa el seu nom juntament amb el de tal poeta i tal altre, és perquè es considera comparable a ells. Per això, els seus catàlegs de poetes han de resultar especialment significatius¹¹.

En l'elegia que estem comentant, Ovidi proclama l'incomparable poder del seu art i formula solemnement el desig d'assolir la immortalitat gràcies al mèrit de la seva poesia. Es tracta, com és sabut, de l'antiga tradició de la *σφραγίς*, el segell o marca amb què l'autor signa la seva obra, tot reclamant la immortalitat tant per a aquesta com per a la pròpia fama. En aquest sentit, ha estat observat oportunament que Ovidi imita l'ús que fa Horaci d'aquesta convenció en els poemes finals del segon i tercer llibres de les *Odes* (II 20 i III 30)¹².

9. Loc. cit., p. 109. Cal veure també McKEOWN, J.C., *Ovid: Amores II*, Liverpool 1989, p. 388 s.: aquest autor ha mostrat com Ovidi explota enginyosament els tòpics convencionals, de tal manera que, en comptes de defensar un estil poètic i d'atacar-ne un altre que no comparteix, exalta la poesia en general enfront de tota altra dedicació.

10. Am. II 4, 9 s.

11. A més de McKeown (*Ovid: Amores II*, p. 387-421), el poema ha estat objecte particular d'estudi, entre altres, pels següents: GIARDINA, G.C., «Lettura di un'elegia ovidiana (*Amores I 15*)», *Vichiana* I 2, 1964, p. 42-57; STOESSL, F., «Ovids Lebensentscheidung: *Amores I 15*», en *Festschrift Karl Vretska zum 70. Geburtstag* (edd. D. Ableitinger & H. Gugel), Heidelberg 1970, p. 250-275; VESSEY, D.W.T., «Elegy eternal: Ovid, *Amores I 15*», *Latomus* XL 1981, p. 607-617.

12. Per a una anàlisi detallada del *topos* en Horaci i Ovidi, com també en d'altres poetes, grecs i llatins, vegeu SYNDICUS, H.P., *Die Lyrik des Horaz. Eine Interpretation der Oden*, vol. II, Darmstadt 1987, p. 272-282; NISBET, R.G.M.; HUBBARD, M., *Horace, Odes. Book II*, Oxford 1978, p. 339 s. És característicament ovidiana la manera com el poeta reprèn el tòpic, tot renovant-lo, segons ha mostrat GRILLI, A., «L'uso della storia letteraria nelle elegie d'Ovidio», en *Ovidio, poeta della memoria. Atti del Convegno Internazionale di Studi Ovidiani, Sulmona, 19-21 ottobre 1989*, Sulmona 1991, p. 61-74. També, des d'una perspectiva més àmplia, vegeu GIANGRANDE, G., «Hellenistic topoi in Ovid's *Amores*», *MPhL* IV 1981, p. 25-51 (= *Scripta Minora Alexandrina* 4, Amsterdam 1985, p. 515-541), i PARATORE, G., «L'evoluzione della *σφραγίς* dalle prime alle ultime opere di Ovidio», en *Atti del convegno internazionale ovidiano. Sulmona, maggio 1958*, Roma 1959, vol. I, p. 173-203.

Pel que fa als poetes citats per l'autor, són, com hem vist, triats entre els més il·lustres: és entre ells que Ovidi, orgullosament, sol·licita ésser consagrat poeta.

Es tracta, efectivament, d'una consagració poètica, expressada en els termes tradicionals: Apol·lo, l'aigua de la font Castàlia, la corona iniciàtica¹³. Però el pasatge no és precisament la repetició del tòpic tantes vegades fressat; al contrari, en tan escassos versos, l'autor troba ocasió d'enunciar els principis essencials de la seva poesia.

Carles Miralles ha mostrat¹⁴ que, amb les ressonàncies cal·limaques i propercianes d'aquesta elegia, Ovidi dona entenent la seva adscripció als principis de la tradició poètica alexandrina, però que, alhora, descriu la peculiaritat que el diferencia de l'ideal proclamat per Cal·límac:

mihī flauus Apollo
*pocula Castalia plena ministret aqua*¹⁵.

Vet aquí, efectivament, que l'expressió *pocula plena* contrasta amb una de les imatges més expressives amb què Cal·límac al·ludeix a la seva concepció de la poesia: el lent, escassíssim degotís d'aigua pura, que simbolitza la sobrietat i la mesura¹⁶. Les paraules d'Ovidi, en canvi, suggereixen la noció d'exuberància, que en l'univers poètic cal·limaquet és caracteritzada de forma negativa. Però, certament, aquesta contraposició de valoracions ja la manifesta uns quants versos més amunt, en fer referència, entre els poetes grecs, a Cal·límac:

quamuis ingenio non ualet, arte ualet¹⁷.

Justament allò que l'autor, amb discreció i benevolència, retreu a l'il·lustre alexandrí, la manca d'*ingenium*, d'imaginació, és el que reclama per a ell mateix com a tret essencial i característic. L'expressió *pocula plena*, doncs, segons Miralles,

13. Versos 35-37. Vegeu KAMBYLIS, A., *Die Dichterweihe und ihr Symbolik*, Heidelberg 1965; GIL, L., *Los antiguos y la «inspiración» poética*, Madrid 1967; CROWTHER, N.B., «Water and wine as symbols of inspiration», *Mnemosyne* XXXII 1979, p. 1-11.
14. MIRALLES, C., «Pocula plena», *Faventia* III 1981, p. 31-35.
15. Vers 35 s.
16. Vegeu LENCHANTIN, M., «Callimaco, l'acqua filetea e Properzio III 3», *RIFC* LXIII 1935, p. 168-179; WIMMEL, W., *Kallimachos in Rom* (Hermes Einzelschriften XVI), Wiesbaden 1960; CALDERÓN DORDA, E., «Ateneo y la λεπτότης de Filetas», *Emerita* LVIII 1990, p. 125-129; CAMERON, A., «How thin was Philotas?», *CQ* XLI 1991, p. 534-538. És interessant, també, de recordar la terminologia literària i estilística usada per Horaci per definir l'ideal poètic: vegeu JACKSON, C.N., «*Molle atque facetum*: Horace, *Satires*, 1, 10, 44», *HSPH* XXV 1914, p. 117-137. Per al tractament ovidià d'un tema cal·limaquet, el de la contraposició del fontinyol d'aigua clara i del torrent fangós, símbols de la bona i de la mala poesia, respectivament, vegeu SUTTER, A., «Ovid, from image to narrative: *Amores* 1.8 and 3.6», *CWLXXXIII* 1989-1990, p. 15-20.
17. Vers 14. Tal com observa Kroener (art. cit, p. 108, n. 30), entre els poetes grecs citats per Ovidi, només Cal·límac és objecte d'un judici crític. D'altra banda, les manifestacions per part d'Ovidi de la seva aspiració a l'ideal poètic cal·limaquet són nombroses i eloqüents: vegeu MCKEOWN, *Ovid: Amores* I, p. 32, 37; LATEINER, D., «Ovid's homage to Callimachus and Alexandrian poetic theory (Am. 2.19)», *Hermes* CVI 1978, p. 188-196.

declara conscientment la posició d'Ovidi respecte a la tradició poètica hel·lenística, el seu allunyament respecte a l'ideal de poesia cal·límaqueu.

Si, com suggeríem més amunt, la relació de poetes d'aquesta elegia representa també els gèneres que Ovidi considerava més pròxims als seus interessos poètics, caldria interpretar la presència de Cal·límac en aquesta llista com una al·lusió a l'elegia; però, al mateix temps, els noms de Cal·límac i d'Arat, plegats, semblen una prefiguració dels *Fasti*, puix que, com és sabut, el poema etiològic del primer i l'obra astronòmica del segon constitueixen els principals models grecs d'aquest poema¹⁸. I, d'altra banda, no és inversemblant que calgui fer extensible a Arat el judici manifestat per Ovidi a propòsit de la poesia de Cal·límac: fins a tal punt els dos poetes hel·lenístics comparteixen una mateixa concepció de la poesia¹⁹. En tot cas, que la menció d'Arat no respon a un ús tòpic del seu nom, a un coneixement superficial del seu poema, ens ho testimonien les notícies segons les quals Ovidi traduí els *Fenòmens* d'aquell poeta²⁰:

1. *Probus in Verg. Georg. I 138*: Ovidius in Phaenomenis dicens de Perseo:

Pliades ante genus septem radiare feruntur,
sex tamen apparent, sub opaca septima nube est.
sex Heinsius: sed codd. / est add. Heinsius

2. *Lactant. Inst. Div. II 5*: is (Naso) eum librum, quo Φαινόμενα breuiter comprehendit, his tribus uersibus terminauit:

tot numero talique deus simulacra figura
imposuit caelo perque atras sparsa tenebras
clara pruinosae iussit dare lumina nocti.

Malauradament, aquests pocs versos²¹ no permeten més que una idea molt vaga de les característiques d'aquesta traducció. F. della Corte, que els ha estudiats, arriba a conclusions potser massa aventurades²². Així, respecte al primer fragment, suggereix que Ovidi, més que no traduir directament el poema arateu, tal vegada reelaborés els

18. Vegeu BÖMER, F., *Die Fasten*, Heidelberg 1957, vol. I, p. 29 s.; PUELMA, M., «Die Aetien des Kallimachos als Vorbild der römischen Amores-Elegie», *MH XXXIX*, p. 221-246, 285-304; MCKIE, D.S., «Ovid's Amores: the prime sources for the text», *CQ*, n. s., XXXVI 1986, p. 219-238.

19. Sobre aquesta afinitat, vegeu, entre altres, CITTI, V., «Lettura di Arato», *Vichiana II* 1965, p. 146-170; PENDERGRAFT, M., *Aratus as a poetic craftsman*, diss., Chapel Hill 1982, p. 262-309; ALMIRALL, J., *Poesia i poètica en els «Fenòmens» d'Arat*, tesi doctoral inèdita, Barcelona 1992.

20. Transcrivim els fragments segons l'edició de OWEN, S.G., *Ovidi Nasonis Tristia, Ibis, Epistulae ex Ponto, Halieutica, Fragmenta*, Oxford 1969 (=1915), frags. VI i VII, respectivament. Sobre aquests fragments, vegeu CALDERÓN DORDA, E., «Traducciones perdidas de los Fenómenos de Arato», *Myrtia V* 1990, p. 37-45.

21. Erròniament, M. A. Marcos Casquero, en la introducció a la seva traducció dels *Fasti* (Madrid 1984, p. 23), afirma que «subsisten unos cinco fragmentos»; es tracta, com veiem, de cinc versos en dos fragments.

22. CORTE, F. DELLA, «Ovidiana deperdita», *Euphrosyne V* 1972, p. 475-482.

Aratea de Ciceró. Deixant de banda el fet que amb només dos versos la generalització pot resultar excessiva, hom podria replicar tot fent observar que el terme *feruntur* de la versió ovidiana —com també *traduntur* en la de Germànic— és molt més pròxim a la forma verbal de l'original grec que no el circumloqui ciceronià *uulgo perhibentur*²³.

Més cautes resulten, en canvi, les consideracions de L. Cicu a propòsit d'aquests fragments²⁴. Segons aquest estudiós, del segon fragment es pot inferir que la versió d'Ovidi s'ocupava només de la matèria astronòmica, és a dir, que tenia uns 450 versos. I, a més, comparant el primer fragment amb *Fasti* IV 170-179, on també s'al·ludeix a la setena Plèiade, suggereix que la versió ovidiana devia ser bastant propera a l'original²⁵.

D'altra banda, els ecos dels *Fenòmens* d'Arat en les obres d'Ovidi són molt nombrosos, especialment en els grans poemes; i tanmateix aquest influx no ha estat objecte d'un estudi específic²⁶. Sigui com sigui, es pot considerar que aquesta influència és de primera mà, és a dir, basada en el coneixement de l'original, atès que, en bona part, el poeta l'havia traduït²⁷ i, per tant, podem creure que la seva al·lusió a Arat

cum sole et luna semper Aratus erit

testimonieja el renom i la influència assolit per aquest poeta en les lletres romanes, però que, al mateix temps, és prova de l'atenció que Ovidi li havia dedicat probablement des de ben aviat.

I tal vegada la influència d'Arat en Ovidi no es limiti a un nombre determinat de passatges de temàtica astronòmica. Una de les imatges més poderoses que es poden percebre en els *Fenòmens*, és a saber, la de la navegació com a al·legoria de la poesia²⁸, és emprada també, segons creiem, per Ovidi. Naturalment, és possible que el poeta degui aquesta imatge a algun altre poeta, a un intermediari llatí²⁹; però també en aquest aspecte cal considerar primerament que Ovidi demostra al llarg de tota la seva producció ser un excel·lent coneixedor del poema arateu.

23. Cf. Arat, *Fen.* 257: Ἐπτάστοροι δὴ ταίγε μετ' ἀνθρώπους ἰδέονται. D'altra banda, Ciceró usa sempre el terme *Vergilias* per designar aquesta constel·lació, mentre que Ovidi conserva el nom grec. Fem constar, de passada, que és errònia la interpretació del primer vers per V. Cristóbal, en la introducció a *Ovidio: Amores. Arte de amar. Sobre la cosmètica del rostre femení, Remedios contra el amor*, Madrid 1989, p. 55: «Siete Pléyades delante —según dicen— muestran radiantes su linaje [...]» És evident, en canvi, que *ante genus* correspon a ἀγγι δὲ οἱ σκαυῆς ἐπιγυνοῖδος de *Fenòmens* 254, igual que *propter laeuum genus* en la versió de Ciceró.

24. CICU, L., «I *Phaenomena* di Ovidio», *Sandalion* II 1979, p. 117-128.

25. També en l'ordenació de la matèria, probablement, si fem cas de l'expressió *dicens de Perseo* de Probus, ja que en el poema original les Plèiades, efectivament, són descrites amb relació a Perseu. Vegeu també PASQUANZI, A., «Sui due frammenti dei *Phaenomena* di Ovidio» *GIF* XLI 1989, 39-42.

26. A tall d'exemple: *ab Ioue surgat opus* (*Fasti* V 113) no figura, en la gran edició d'É. Maass, entre els testimonis del famós incipit dels *Fenòmens*.

27. Naturalment, això no significa que ignorés les altres traduccions llatines, i fins i tot que també aquestes influïssin en ell.

28. Vegeu ALMIRALL, loc. cit., p. 269-344.

29. Vegeu WIMMEL, op. cit., p. 222-233; i també LAGUNA, G., «El texto de Ovidio, *Amores* II 10, 9 y el tópic del *naugium amoris*», *Emerita* LVII 1989, p. 309-315.

El poema *Am. II 11* (*Prima malas docuit mirantibus aequoris undis / Peliaco pinus uertice caesa uias* [...]) és un *propempticon* dedicat a l'amiga que es disposa a emprendre un viatge per mar. Com d'habitud, Ovidi treu partit d'aquesta situació amplificanc i combinant diversos tòpics sobre l'assumpte: la funesta invenció de la primera nau, el perill de la navegació, els vots pel retorn prompte i afortunat. Della Corte ha proposat interpretar aquest projectat viatge de Corinna com l'anunci de l'abandó transitori de la poesia eròtica per part del poeta: es tractaria precisament d'una al·lusió a les *Heroides*, a què Ovidi s'hauria dedicat entre la primera i la segona edició dels *Amores*. La referència explícita a aquella obra epistolar en *Am. II 18* autoritzaria a concretar d'aquesta manera l'esmentada al·lusió³⁰.

La vinculació de l'elegia ovidiana a Catul i Properci³¹ justifica, efectivament, la identificació —que en els *Amores* ja hem constatat diverses vegades— de l'estimada amb la poesia. Però aquí no ens interessa tant saber a quina altra obra pot referir-se el poeta amb el viatge de la seva estimada, com fer observar que Ovidi sembla combinar-hi dues imatges, la de l'estimada com a al·legoria de la poesia, d'herència neotèrica, i la de la navegació també com a al·legoria de l'activitat poètica. Pel que fa a aquesta segona imatge, tal vegada calgui buscar-ne el model en el vell conegut d'Ovidi, Arat.

No és impossible, en efecte, trobar en els versos 23-26 d'aquesta elegia

sero respicitur tellus, ubi fune soluto
currit in immensum panda carina salum,
navita sollicitus cum uentos horret iniquos
et prope tam letum quam prope cernit aquam.

algun eco d'aquell bellíssim passatge dels *Fenòmens* en què es pot reconèixer la imatge de la fragilitat de la poesia com a vehicle de la immortalitat:

ἀλλά καὶ ἔμπης
ἤδη πάντ' ἐνιαυτὸν ὑπὸ στείρωσι θάλασσα
πορφύρει· ἴκελοι δὲ κολυμβίουν αἰθνήθιον
πολλάκις ἐκ νεῶν πέλραγος περιπαταίνοντες
ἡμεθ' ἐπ' αἰγιαλοῦς τετραμμένοι· οἳ δ' ἔτι πόρρω
κλύζονται· ὀλίγον δὲ διὰ ξύλον αἴδ' ἐρύκει³².

Ovidi, que en aquesta obra seva manifesta insistentment, amb tons diversos, el seu desig d'assolir la fama per la poesia, havia de reconèixer en el poema arateu la formulació, per bé que tan subtilment expressada, d'un anhel semblant. Aleshores, la seva al·lusió a Arat (*cum sole et luna semper Aratur erit*) esdevé el més gran homenatge a aquell poeta, el reconeixement per a ell de la immortalitat.³³

30. Vegeu CORTE, F. DELLA, «L'annuncio delle *Heroides*», *GIF XXIV* 1972, p. 314-322.

31. Vegeu, per exemple, MORGAN, K., *Ovid's art of imitation. Propertius in the Amores*, Mnemosyne, «Biblioteca Classica Batava», supl. XLVII, Leiden 1977.

32. Versos 294-299. Vegeu ALMIRALL, loc. cit., p. 341-344.

33. Per al doble sentit: «Arat perdurarà mentre hi hagi sol i lluna», o bé «Arat serà per sempre més amb el sol i la lluna (scl. catasteritzat)», vegeu MCKEOWN, J.C., *Ovid: Amores II*, p. 401 s.

D'altra banda, però, el lector d'Ovidi no podrà deixar de percebre l'efecte paradoxal que produeix la seqüència dels poemes X i XI del llibre segon dels *Amores*. Efectivament, el poema sobre la partida de Corinna, que acabem de comentar, és precedit per una elegia de temàtica en aparença del tot distinta:

tu mihi, tu certe, memini, Graecine, negabas
 uno posse aliquem tempore amare duas,
 per te ego decipior, per te depensus inermis
 ecce duas uno tempore turpis amo.
 utraque formosa est, operosae cultibus ambae,
 artibus in dubio est haec sit an illa prior:
 pulchrior hac illa est, haec est quoque pulchrior illa,
 et magis haec nobis et magis illa placet.
 erro, uelut uentis discordibus acta phaselos,
 diuiduumque tenent alter et alter amor.

Vet aquí, doncs, probablement —per poc que vulguem continuar interpretant al·legòricament els amors d'Ovidi— que el poeta es declara, en definitiva, cultivador de dos gèneres poètics alhora. I en l'elegia següent, en canvi, el mateix assumpte és presentat, com hem vist, de forma del tot diferent. L'alternança de gèneres és motiu, en el primer cas, per compondre una elegia desenfadada sobre la promiscuitat i la intemperància; immediatament després se'ns ofereix, en canvi, un emotiu poema de comiat. La comparació dels versos 9 s. del poema, que acabem de transcriure, d'altra banda, fa més estreta la relació d'aquest amb el següent, a través de la imatge de la navegació. Amor, navegació i poesia queden, així, íntimament associats. Tot plegat, és, certament, *ingenium*, aquella qualitat que Ovidi reclamava per a ell.